

NOVELA S TAJEMSTVÍM

1. Vypravování možno vésti tak, že čtenář vidí, jak se události rozvíjejí, jak jedna za druhou vzniká, přičemž vypravování postupuje obvykle po linii časové posloupnosti a bez větších vynechávek.

Jako příklad možno uvést Tolstého *Vojnu a mír*.

2. Možno však vypravovat i tak, že to, co se děje, bude nepochopitelné, ve vypravování se objeví „tajemství“, rozřešená až později.

Jako příklad možno uvést *Ťuk-ťuk* od Turgeněva, romány Dickensovy a detektivní novely, o nichž budeme mluvit později.

Tomuto případu odpovídá často časový přesun. Přitom časový přesun, to je vynechání popisu nějaké události a objevení tohoto popisu až pak, když se už objevily následky této události, může často sám o sobě tajemno vytvořit. Tak například je tajemné objevení Svidrigaljova u postele nemocného Raskolnikova v *Zločinu a trestu*, ač je připraveno poukazem (úmyslně letmým) na fakt, že nějaký člověk zaslechl adresu; ale tajemnost je zase obnovena Raskolnikovým snem.

Tajemnosti druhého setkání je dosaženo prostě tím, že se nepřipomene, že Svidrigaljov se adresu dozvěděl.

Při románě dobrodružném, který mívá několik paralelních vyprávěcích linií, dosahuje autor efektu neočekávanosti tím, že v době, kdy děj v jedné syžetové linii pokračuje, může v jiné pokračovat tempem tímž nebo ještě rychlejším, přičemž přijdeme do linie druhé, zachovávající čas prvé, to je setkáváme se s následky příčin nám neznámých.

Tak narazí don Quijote na Sanchu v jeskyni.

Tato metoda se zdá velmi přirozenou, ale je jistým výbojem. Řecký epos ji nezná. Zelinskij ukázal, že v *Odyseji* není simul-

tánnost děje přípustná, ačkoliv existují paralelní fabulační linie (Odysseus a Telemachos); ale události se v každé linii odehrávají střídavě.

Časový přesun může tedy, jak vidíme, vytvořit „tajemství“, ale netřeba předpokládat, že tajemství záleží právě v přesunu.

Například: dětství Čičikova se vypravuje po tom, kdy už nám ho autor představil – v klasickém dobrodružném románě by bylo ovšem na začátku, ale přesun tohoto popisu nedělá hrdinu ještě tajemným.

Pozdní věci Lva Tolstého velmi často jsou vystavěny bez použití této metody. To je, časový přesun je podán tak, že zájem o rozuzlení není zdůrazněn.

V *Kreutzerově sonátě*:

- Ano, v manželském životě bývají bezpochyby kritické epizody, - řekl advokát, chtěje zkrátit příliš temperamentní hovor.

- Jak vidím, poznal jste, kdo jsem - řekl tiše a jaksi klidně šedivý pán.

- Ne, nemám toho potěšení.

- Není příliš velké. Jsem Pozdnyšev, ten, jemuž se přihodila kritická epizoda, na niž narážíte, že totiž zabil ženu - řekl, ohlížeje se rychle po každém z nás.

V *Hadži Muratovi* ukazuje kozák useknutou hlavu Hadži Murata, opilí důstojníci si ji prohlížejí a líbají.

Pak jsme přítomni scéně posledního boje Hadži Murata. Kromě toho sám osud Hadži Murata, veškerá jeho historie, je podána celkově obrazem zlomeného, rozmáčknutého bodláku, který stále ještě chce žít.

Smrt Ivana Iljiče začíná takto:

Ve velké budově soudního úřadu za přestávky procesu Melovinských sešli se člen soudu a státní zástupce v pracovně Ivana Jegoroviče Šebka a začalo se hovořit o pověstném procesu Krasinského... Petr Ivanovič se z počátku do sporu nemísil, neúčastnil se ho a prohlížel si jen právě do-nesený seznam.

- Pánové - řekl - Ivan Iljič umřel.

V naposled uvedených případech (*Kreutzerova sonáta*, *Hadži Murat* a *Smrt Ivana Iljiče*) je spíše zápas s fabulí než její znesnadňování.

Tolstému bylo pravděpodobně třeba zničit syžetový interes o věc, přenést veškeren důraz na analýzu, na „podrobnosti“, jak říkal.

Známe termín smrti Ivana Iljiče i osud Pozdnyševovy ženy, ba i výsledek procesu s ním, známe osud *Hadži Murata*, ba i to, co se řekne nad jeho hlavou.

Zájem o tuto stránku díla je odsunut.

Umělci je tu třeba nového osmyslení věci, změny obvyklých sledů myšlenek, a zřekl se syžetu, vykazuje mu služební úlohu.

V této digresi jsem se snažil ukázat různost mezi časovým přesunem, kterého v speciálním případě může být užito k vytvoření „tajemství“, a tajemstvím samým jako určitou syžetovou metodou.

Myslím, že každý si všimne i při nejnepozornějším prolistování románů dobrodružných onoho množství tajemství, která v nich figurují.

Obyčejně je slovo tajemství už v názvech: *Tajemství madridského dvora*, *Tajuplný ostrov*, *Tajemný hrad v Karpatech* atd.

Tajemství bývají uváděna do dobrodružného románu nebo novely za tím účelem, aby zesílila zajímavost děje, umožnila dvojaké jeho osmyslení.

Romány s detektivy, které jsou speciálním druhem „románů kriminalistických“, zvítězily nad románem o lupičích, pravděpodobně právě pro pohodlnou motivaci tajemství. Podán je zprvu zločin jako záhada, pak se objeví detektiv jako profesionální řešitel tajemství.

Dostojevského *Zločin a trest* užívá také široce motivu Raskolnikovových příprav (klička na sekyru, záměna klobouku atd. jsou uvedeny předem, známe jejich účel). Motivy zločinů v tomto románu jsou podány až po činu, který je jejich následkem.

V románech typu *Leblancova Arsen Lupina* není hlavním hrdinou detektiv, ale zločinec-gentleman; detektiv není uveden jako osoba odhalující tajemství, je uveden jen jako motiv retardční. Ale i *Arsen Lupin* pracuje často i jako detektiv.

Abychom ukázali úplný případ novely vystavěné na tajemství, rozebereme jednu z novel Conana Doylea, věnovanou příhodám Sherlocka Holmesa.

K analýze užijeme novely *Strakatý pás*.

Vypravování Conana Doylea začínají dost jednotvárně: někdy výpočtem dobrodružství Sherlocka Holmesa, uváděným jeho přítelem Watsonem, který jaksí vybírá, o čem vypravovat.

Cestou se vyskytnou narážky na nějaké procesy, uvádějí se detaily z nich.

Nejčastěji novela začíná objevením „klienta“. Situace, za níž se objevuje bývá dost monotónní. Hle, například *Chytrý výmysl*.

Holmes vstal ze židle, přistoupil k oknu a odhrnuv záclony, začal se dívat na nudnou, jednotvárnou londýnskou ulici. Podíval jsem se přes jeho rameno a spatřil jsem na protější straně vysokou ženu s těžkým kožíštinovým přehozem na šiji, v klobouce tvaru „Vévodkyně devonshirská“, s velkým rudým perem a širokými okraji, který byl koketně nasazen na stranu. Zpod této ozdoby dívala se zmateně a polekaně na naše okna, přecházela hned sem, hned tam a nervózně škubala knoflíčky u rukaviček. Náhle přešla spěšně ulici, jako plavec, který skáče do vody, a zaslechli jsme ostré zazvonění.

- Tyhle symptomy znám - řekl Holmes, házeje cigaretu do ohně. - Potřebuje rady, ale myslí si, že záležitost je příliš delikátní, než aby ji mohla někomu přednést. Ale i tu bývají rozdíly. Je-li žena mužem vážně uražena, stává se obyčejně, že utrhne zvonek. V této chvíli můžeme předpokládat milostnou historku, ale slečna není tak pohněvána, jako zaražena nebo rozhořčena. Ale tu je už sama a rozřeší naše domněnky.

Hle jiný případ:

- Holmesi - řekl jsem, stojí jednou zrána u okna a dívá se na ulici. - Tamhle běží blázen. Jak ho příbuzní mohou pustit jen tak bez dozoru...

Byl to asi padesátník, vysoký, silný, úctyhodného vzezření, s ostře řezanými rysy v obličeji. Oblečen byl skromně, ale pěkně. Měl na sobě černý soukenný žaket, blýskavý cylindr, skořicově hnědé kamaše a znamenitě ušité šedivé spodky. Ale jeho chování podivně kontrastovalo s jeho tváří a veškerým zevnějškem; běžel ze vši síly, chvillemi poskakoval

jako člověk, který není zvyklý mnoho chodit. Při chůzi máchal rukama, kýval hlavou a jaksi nezvykle se šklebil.

- Jde sem - řekl Holmes.

Jak vidíme, není v tom mnoho různosti.

Ale dříve, než přejdeme k dalším výtkám na adresu Conana Doylea, věnujeme něco místa otázce, k čemu je třeba doktora Watsona.

Doktor Watson hraje dvoji úlohu; za prvé nám vypravuje o Sherlocku Holmesovi a má nám oznamovat, jaké řešení od něho očekává; sám se myšlenkového procesu Sherlocka, který se s ním sděluje jen zřídka o svá polořešení, neúčastní.

Watson tak brzdí děj, dělí proud událostí na jednotlivé kusy. V tomto případě bylo by možno zaměnit ho zvláštním rozbitím vypravování na kapitoly.

Za druhé, je Watsona třeba jako „neustálého pitomce“ (tento termín je hrubý a já nenaléhám na to, aby byl uveden do teorie prózy), a sdílí v tomto případě osud oficiálního detektiva Lestrada, o němž bude ještě řeč.

Watson chápe nesprávně význam důkazů a poskytuje Sherlocku Holmesovi příležitost, aby ho opravoval.

Watson je motivace falešného řešení.

Třetí úlohou Watsonovou je vést hovor, replikovat, to je být klukem, který hází Sherlocku Holmesovi míč do hry.

Člověk, který se u Sherlocka Holmesa objeví, vypravuje mu obyčejně velmi podrobně všechny okolnosti své záležitosti.

Kde ho není, to je, kam Holmes jde na vyzvání, vypravuje Holmes Watsonovi svou záležitost sám.

Holmes omračuje rád své návštěvníky vševědoucností. (Totéž dělá i s Watsonem.)

Analytické metody jsou jednotvárné; z dvanácti novel, které rozbírám, ve třech si Sherlock Holmes všímá především rukávu.

- Není v tom nic tajuplného - řekl s úsměvem. - Na levém rukávě vaše blůzky je aspoň sedm skvrn od bláta. Skvrny jsou zcela čerstvé. Tak se může zastříkat jen člověk, který sedí ve voze po levici kočího.

Dál Holmes říká:

- U ženy se dívám především na rukávy. U muže si všímám kolen na jeho spodcích. Jak jste si všiml, rukávy této ženy jsou lemovány plyšem - látkou, na které se stopy zřetelně uchovávají. Dva pruh trochu nad dlaní, na tom místě, kde člověk pišící na stroji se opírá o stůl, jsou krásně narýsovány. Šicí stroj zanechává právě takovou stopu, ale na ruce levé a dál od palce, zatímco zde jde pruh po části nejširší. Potom jsem se podíval na její tvář a zpozoroval jsem po obou stranách nosu stopy po skřípci. To mě přimělo mluvit o její krátkozrakosti, což jak se zdá ji uvedlo v podiv.

- A mne také.

V jiné novele *Liga rudovlasých*, Holmes právě tak ohromuje svého klienta, poukázav na to, že v poslední době mnoho psal.

- Váš pravý rukáv se blýská, v délce pěti palců a na levém rukávě je vidět otřelé místo, právě na místě, kde se opíráte o stůl.

Tuto monotónnost metody lze vysvětlit pravděpodobně tím, že novely vycházely jedna za druhou a spisovatel si dobře nepamatoval, čeho už užil. Ale nutno všeobecně podotknout, že opakování sebe sama je zjevem v literatuře obyčejnějším, než si kdo myslí.

Tajemnost bývá někdy vklíněna do sama bloku románu, do způsobu vyjadřování jednajících osob a do autorských poznámek o nich. Ukáží to na Dickensovi.

U Conana Doylea se někdy Sherlock Holmes tajemně vyjadřuje, tajemnosti se někdy dosahuje prostou oklikou. Státní detektiv se ptá, zda Sherlock Holmes pojedje na místo zločinu.

- Je to velmi laskavé a milé od vás, - odpověděl Holmes. - Ale všechno závisí na barometrickém tlaku...

- Nerozumím vám dobře - řekl nechápavě Lestrad.

Barometr stojí vysoko a Sherlock Holmes zůstane v hotelu (kde nemá nic na práci). Brzy se dozvíme příčinu.

- Barometr stojí stále ještě vysoko - podotkl, sedaje si na židli. - Je velmi důležité, aby nepršelo, pokud si neprohlédneme místo zločinu. (*Tajemství údolí Boskombotského*)

Oklika tedy značí: nebude-li pršet.

Uvedení tohoto místa se zdálo Conanu Doylemu dost důležitým, ač nemá pro další rozvádění syžetu významu.

Aby však mohlo být uvedeno, zůstal, jak už jsem řekl, Sherlock Holmes v hotelu a má dostatečný důvod se zlobit víc než dřív.

Och, jak by všechno bylo jednoduché, kdybych se sem dostal dřív, než se sem všichni nahrnuli jako stádo bůvolů a podupali celé místo.

Neobratného zdržení v hotelu, kromě cíle dát Sherlocku Holmesovi příležitost k duchaplnictví a ukázat jeho prozíravost, bylo využito i k uvedení analytických hovorů.

(Muž se zakřiveným rtem, Tajemství údolí Boskombotského, Modrý karbunkul atd.)

V případě *Strakatého pásu* je vypravování rozbito na dva kusy: v první části se líčí příčina zločinu, tak říkajíc shrnutí; v druhé je vylíčen zločin sám a to dosti podrobně.

Uvedu teď úryvky z vypravování děvčete o smrti její sestry, jak je vypsáno na počátku novely *Strakatý pás*. Poněvadž nepíší teď sám novely, založené na tajemství, přičiním k ukázce předmluvu.

V úryvcích, které budou uvedeny, budou vylíčena fakta, z nichž některá jsou vypočtena na to, aby umožnila řešení falešná. Jiná fakta nejsou podána přímo, ale jen mimochodem (letmo: ve vedlejších větách, u nichž se vypravěčka nezastavuje, ale tam právě jsou uvedena fakta hlavní). A tak upozorňuji: úryvek I. je materiál pro řešení falešné; úryvek II. je nepřesný poukaz na způsob jakým byl zločin vykonán; III. na začátku tohoto úryvku a ve větě vedlejší je vážný poukaz na okolnosti, za nichž byl zločin spáchán, uvedený úmyslně letmo. IV. Podrobnosti vraždy. V. Totéž. VI. Slova zabité jsou podána tak, aby podporovala možnost falešného řešení (jako by ji zabili cikáni).

Na počátku vypravování jsou udána svědectví ukazující na to, že by otčím měl proč zločin spáchat. To je část motivující. Ted' výklad.

I.

Jedinými jeho přáteli byli toulaví cikáni. Těm dovoluje stavět na své půdě stany a žije někdy ve stanech s nimi, ano, odchází s nimi i na několik neděl.

II.

Má tuze rád indická zvířata, která mu posílají z Indie. V přítomné době má paviána a pardála, kteří všude běhají, naplňující obyvatele hrůzou.

III.-IV.

Okna všech tří pokojů vedou na paseku. V oně osudné noci odešel doktor Roillot brzo do svého pokoje, ačkoliv jsme věděli, že ještě neulehl, poněvadž vůně těžkých indických cigár, která obyčejně kouřil, docházela až k sestře. Přišla ke mně a seděla nějakou dobu u mne, mluvíc o nastávající svatbě. V jedenáct hodin vstala a šla ke dveřím, ale náhle se zastavila a zeptala se mne:

- Heleno, tys v noci nikdy nezaslechla hvízdnutí?

- Ne. Nikdy, - odpověděla jsem.

- Není možné, abys hvízdala ze spaní ty, že?

- Ovšem. Proč se ptáš?

- Protože už několik dní kolem třetí hodiny v noci slyším tiché hvízdnutí. Spím lehce a vzbudí mne to. Nevím, odkud přichází - ze sousedního pokoje nebo z paseky. Chtěla jsem se tě zeptat, zda jsi to hvízdnutí neslyšela?

- Ne. To hvízdají asi ti protivní cikáni.

V.

Když jsem otevřela dveře, zaslechla jsem tiché hvízdnutí, o němž mně vypravovala sestra, a pak zvuk, jakoby způsobený pádem nějakého kovového předmětu.

VI.

Zpočátku jsem myslela, že mne nepoznala, ale když jsem se nad ni nahnula, vykřikla: - Och, Bože můj, Heleno. Byl to pás, strakatý pás.

Za několik minut děvče zemřelo. Na jejím těle nenašli žádných stop.

Vtip je v tom, že v angličtině slovo: „band“ je homonymum, to je zvuk tohoto slova má dva významy: „pás“ i „banda“. Důležitost koexistence dvojího výkladu tohoto slova je vidna z následujícího hovoru:

- A co myslíte, že znamenala slova o „pásu“, strakatém pásu? - Někdy se mi zdá, že to bylo prostě blouznění, někdy si myslím, že se vztahovala k bandě, snad těch cikánů. Nevím jen, jak vyložit podivné přídavné jméno: „strakatý“, vztahuje-li se to slovo k cikánům; - snad proto, že jejich ženy nosí strakaté šátky na hlavě.

Holmes zavrtěl hlavou s tváří člověka, který daleko nesouhlasí s vývo- dem miss Stowerové.

Toto využití homonym bývá u Conana Doylea obvyklé, na něm je i založeno místo v *Tajemství údolí Boskombotského*.

Vyšetřující soudce: Neříkal vám otec něco před smrtí?

Svěddek: Zamumlal několik slov, ale pochopil jsem jen, že se zmínil o kryse.

Holmes dá slovu jiný výklad.

- No a co značí slovo krysa? - ptá se Watson.

Sherlock Holmes vytáhl z kapsy složený list papíru a rozložil jej na stole.

- To je mapa kolonie Viktorie, - řekl. - Včera večer jsem telegrafoval, aby mi ji poslali z Bristolu.

Zakryl rukou část mapy.

- Co zůstává? - zeptal se.

- Arat, - četl jsem.

- A teď? - řekl odtahuje ruku.

- Ballarat.

- Zcela správně. Hle, slovo pronesené umírajícím. Syn zaslechl jen dvě poslední slabiky. Nebožtík se snažil jmenovat svého vraha. (*Neznámý z Ballaratu*)

Takových příkladů jen z Conana Doylea by bylo možno uvést několik. Je to metoda obvyklá. Například různý význam slov ve dvou jazycích je využit Juliem Vernem v *Dětech kapitána Granta*, kde tajemný dokument, vodou napolo smytý, je několikrát různě vykládán, podle toho, v jakém jazyce se kdo domnívá, že jej psal cestovatel, který tento dokument do láhve uschoval.

Pravé řešení je zkomplikováno tím, že pisatel užil pro název místa ztroskotání synonyma geografického (ostrov Tábor).

Ti, koho tato otázka zajímá, si mohou paralely vyhledat sami.

Jak vidíte základní otázkou je, tak říkajíc možnost spustit z jednoho bodu dvě kolmice na jednu linii. Spisovatel hledá pří-

pad, v němž dvě nesouhlasné věci se v jednom znaku shodují. Ani v detektivních povídkách není ovšem, tímto shodným znakem vždy slovo. U Chestertona v *Prostotě otce Browna* je využito k vytvoření analogické konstrukce shody večerního úboru gentlemana s uniformou lokaje.

Ale žádné digrese!

Známky, které dávají tušit rozřešení a dělají je pravděpodobnějším v době, kdy se konečně objeví, jsou v románech s tajemstvím dost časté.

Jedna povídka Conana Doylea, *Muž se zkřiveným rtem*, je založena na tom, že muž se převlékal za žebráka, aby mohl žebrat. Řada nepřilíš sestrojených náhod vede k tomu, že S. Clair je zatčen v úboru žebráka a obviněn z vraždy sama sebe.

Sherlock Holmes vede vyšetřování a vytvoří falešné řešení. Věc je ta, že S. Clair, nalezen není, ale ve stoce, nedaleko místa předpokládané nešťastnickovy vraždy, našli kabát s kapsami, nabí- tými měďáky.

Sherlock Holmes zbuduje novou hypotézu.

- Ne, sire, podle toho lze vysvětlení najít. Dejme tomu, Bun vyhodil Claira z okna tak, že to nikdo neviděl. Co dál? Jistě ho napadlo, že je třeba se zbavit důkazů ve formě šatů. Chytí kabát a chystá se už vyhodit jej oknem, když si náhle vzpomene, že kabát nepadne ke dnu, ale vyplyne na povrch. Času nemá nazbyt, poněvadž slyší na schodech hluk a slyší, jak žena S. Claira žádá, aby ji pustili k muži, a snad i Malajci, jeho spoluviníkovi, se podařilo upozornit ho na blížící se policii. Nemůže ztratit ani vteřinu. Vrhne se na místo, kde jsou schovány jeho úspory, a nacpe do kapes kabátu všechny mince, které se mu dostanou do rukou. Pak vyhodí kabát a chce udělat totéž s ostatními věcmi, ale slyší hluk kročejů na schodech a stěží se mu podaří přirazit okno před příchodem policie.

To je řešení falešné.

Totožnost S. Claira a Boona zatím byla už naznačena.

Při prohlídce Bunova bytu byly nalezeny krvavé stopy.

Při prohlídce okna se objevily stopy krve; kapky krve bylo vidět i na dřevěné podlaze pokoje.

Při spatření krve mistress S. Clairová ztratila vědomí a policie

ji dopravila domů v cabu, poněvadž její přítomnosti nebylo k pátrání třeba. Inspektor Barton prohledal pečlivě celou místnost, ale nic nevyjasnil. Dopustil se chyby, že ihned nezatkli Boona a dali mu možnost dohovorit se s Malajcem. Ale brzy si to uvědomili a omyl napravili. Boona zatkli a prohledali, ale nenašli proti němu žádných důkazů. Našli sice na pravém rukávě jeho košile kapky krve, ale ukázal prst, na němž bylo vidět říznutí, a vysvětlil, že podle vši pravděpodobnosti stopy krve na okně jsou následkem toho říznutí, poněvadž, když mu z prstu tekla krev, přistoupil k oknu.

Vidíme, že říznutí na Boonově ruce, je tu věcí nepřímou, hlavní věcí je krev na okně.

Mistress S. Clairová, vypravujíc o sympatii, která ji poutá k muži, praví:

- Při sympatii, která mezi námi je, cítila bych, kdyby se mu stalo něco zlého. Téhož dne, když jsem ho viděla naposled, řízl se v ložnici do prstu. V té době jsem byla v jídelně a vyběhla jsem nahoru, poněvadž jsem byla přesvědčena, že se mu něco stalo.

V tomto úryvku je důraz na tom, že mistress S. Clairová ucítila, že její muž se poranil, a nikoliv na faktu poranění sama. Ale tím dostáváme motiv ke zjištění totožnosti (oba, S. Clair i Boon, mají říznutí na prstě).

Prvky shody však jsou podány ve formách neshodných.

Cílem je tu nikoli poznání, ale vytvoření pravděpodobnosti pro dobu pozdější: Čechov říká, že, je-li v povídce napsáno, že na stěně visí puška, musí tato puška později střítet.

Tento motiv, je-li podán důrazně, přechází v to, co se nazývá „předurčením“ (Ibsen). Tato zásada v obyčejné své formě je sice skutečně obecnou zásadou, platnou pro umělecké prostředky - ale v románě s tajemstvím puška, visící na stěně, nestřílí, střílí puška jiná.

Je zajímavo přihlédnout, jak umělec ponenáhlu připravuje materiál pro takové rozuzlení. Vezměme vzdálený příklad. V *Zločinu a trestu* u Dostojevského vyslechne Svidrigajlov Raskolnikova přiznání, ale neudá ho.

Úloha hrozby Svidrigajlovy je jiná.

Než nehodí se psát o Dostojevském v poznámce k statí o Conanu Doylovi.

Už před digresí jsem podotkl, že slovo „band“ svým dvojným významem a poukaz na cikány připravuje řešení falešné. Sherlock Holmes říká:

Spojíme-li vše - noční hvízdání, blízkost tábora cikánů, kteří se těšili zvláštní sympatii starého doktora, potom fakt, že doktor měl zájem na tom, aby jeho nevlastní dcera se nevdávala, poslední její slovo o „bandě“, a konečně vypracování miss Heleny Stonerové o tom, že zaslechla kovový zvuk (snad to byl hluk šroubových klíčů při zavírání okenic) - máme dobrý důvod předpokládat, že právě zde třeba hledat rozřešení tajemství.

Jak vidíte, je tvůrcem „falešného řešení“ v tomto případě sám Sherlock Holmes. To proto, že v *Strakatém pásu* nevystupuje státní detektiv, který obyčejně falešné řešení dělá sám (právě tak jako Watson dává vždy falešný výklad detailů). Poněvadž tu detektiv nevystupuje, musí se Sherlock Holmes splést sám.

Totéž vidíme v povídce *Muž se zkriveným rtem*.

Jeden z kritiků vykládal neustálé neúspěchy detektiva státního a věčné triumfy detektiva soukromého u Conana Doylea tím, že se tu objevuje odpor soukromého kapitálu ke státu.

Nevím, měl-li Conan Doyle důvody stavět anglickou buržoazii proti anglickému, po svém třídním charakteru čistě buržoaznímu státu, ale myslím si, že kdyby novely psal spisovatel ve státu proletářském, který by byl sám spisovatelem proletářským - že neúspěšný detektiv by tam byl přece. Úspěch by pravděpodobně měl detektiv státní, a soukromý by se zbytečně mýlil. Situace by byla ta, že Sherlock Holmes by byl ve státní službě, Lestrade pak amatérem, ale konstrukce novely (otázka to, která nás právě zajímá) by se nezměnila.

Vraťme se k obsahu novely.

Sherlock Holmes jede s přítelem na místo předpokládaného zločinu a prohlízejí dům.

Prohlížejí pokoj mrtvé, do něhož uvedli její sestru, která se bojí o svůj osud.

- Kam vede tenhle zvonek? - prohodil, ukazuje na tlustou šňůru, visící právě nad postelí, takže její konec ležel na podušce.

- Do pokoje hospodyně.

- Je novějšího data než ostatní věci v tomto pokoji?

- Ano, ten zvonek zavedli teprve před dvěma lety.

- Vaše sestra si to asi sama přála?

- Ne, nikdy ho nepoužila. Byly jsme zvyklé dělat si všechno samy.

- Tak? Proč tedy bylo třeba ten zvonek zavést? Dovolte, abych se podíval na podlahu.

Klekl na podlahu a začal rychle lézt sem a tam, prohlížeje pozorně lupou štěrbinu mezi prkny. Prohlédl si také pás spojující stěny s podlahou, pak přistoupil k posteli a prohlížel pozorně postel i stěnu. Pak zatáhl prudce za šňůru.

- Nezvoni - pronesl.

- Jak to, nezvoni?

- Není ani spojen s drátem. To je svrchovaně zajímavé. Vidíte, je nahoře připevněn k háčku nad otvorem ventilátoru.

- Jak je to hloupé, nevšimla jsem si toho.

- Kupodivu - mumlal Holmes, trhaje šňůrou - v tomto pokoji je vůbec několik zvláštností. Například, jaký to hlupák stavěl tenhle ventilátor, proč prorážel díru, z jednoho pokoje do druhého, když jej mohl vésti ven.

- Ventilátor byl také zařízen nedávno - řekla miss Stonerová.

- V téže době jako zvonek? - podotkl Holmes.

- Ano, v té době bylo provedeno vůbec několik oprav.

- Podivuhodně zajímavá věc. Zvonky, které nezvoni, ventilátory, které neventilují.

Máme tu tři věci: 1. zvonek, 2. podlaha a 3. ventilátor. Upozorňuji, že Sherlock Holmes mluví teď jen o věci první a třetí, přičemž druhá je jen naznačena. Viz první vyprávění o zločinu - vedlejší věty prvního bodu.

Následuje prohlídka sousedního pokoje, pokoje doktorova.

Sherlock Holmes si prohlédl podlahu, a ptal se ukazuje na nedobytnou skříň.

- Kočka tam není?

- Ne, jaký to podivný nápad?

- Podívejte se.

Sundal ze skříně misku s mlékem, která na něm stála.

- Ne, koček nemáme, máme pardála a paviána.

- Ach ano. Ovšem, pardál je jen velká kočka, ale pochybuji, že by se spokojil miskou.

Tu si Holmes všimne bičíku, svázaného kličkou. Mluví dál:

- Chtěl bych objasnit jednu okolnost.

Sedl na bobek před dřevěnou židli a pozorně si prohlížel sedadlo.

- Děkuji vám, to stačí - řekl vstávaje a schováváje lupu do kapsy.

Jak vidíte, rezultat pozorování sdělen není. Totéž vidíme i v případě poste.

Rezultát prohlídky taky není vypracován hned, pozornost je obrácena zprvu na jeden detail zpočátku bez výkladu. Upozorňuji na místo:

Prohlédl si také obrubu podlahy, pak přistoupil k posteli a pozorně si prohlédl postel i stěnu.

Následuje rozhovor Sherlocka Holmesa s Watsonem.

Sherlock Holmes vypichuje nevypíchnutý zpočátku detail a říká to, co neřekl předtím, že totiž postel je přišroubována.

- Neviděl jsem nic zvláštního, kromě zvonkové šňůry a nemohu si představit, nač ten zvonek pořídili - praví Watson.

- Viděli jsme ventilátor.

- Ano, ale nevidím v tom nic zvláštního. Otvor je tak malý, že by jím prolezla sotva myš.

- Věděl jsem, že tu je ventilátor, dřív než jsme sem přijeli.

- O milý Holmes!

- Ano, věděl. Vzpomeňte si, miss Stonerová řekla, že její sestra cítila vůni cigára doktora Roillota. To mne ovšem ihned uvedlo na myšlenku, že mezi pokoji musí být nějaké spojení; otvor je malý, jinak by jej vyšetřující úředník pozoroval. Hádal jsem, že to musí být ventilátor.

- Ale co je na tom zlého?
- No, je to aspoň podivná shoda. Zařídí se ventilátor, pověsí se šňůra d děvče, které spí na posteli, umře.
- Nevidím v tom žádné souvislosti.
- Nevšiml jste si na posteli ničeho zvláštního?
- Ne.
- Je přišroubována k podlaze. Viděl jste už někdy takovou postel?
- Děvče nemohlo postel odsunout. Muselo být v stále stejné poloze, vzhledem k ventilátoru a provazu... Musím tuto šňůru tak nazvat, poně- vadž nebyla vůbec určena na zvonek.

Tak se objevuje nový detail, zpočátku jako náznak, a potom se spojuje s ostatními. Dostáváme řadu:

Ventilátor, zvonek, přišroubovaná postel.

Neřekne se, co Holmes viděl na židli a k čemu byl bičik.

Nedůvtipný Watson stále ještě nechápe. Sherlock Holmes ne- řekne mu nic a tedy ani nám, odděleným od něho existencí vy- pravěče.

Sherlock Holmes nevysvětluje vůbec, ale končí věc efektem. Efektu předchází čekání.

Detektiv a jeho přítel sedí v pokoji, kde čekají na pokus o zlo- čin. Čekali dlouho.

Nikdy nezapomenu na tu strašnou noc. Neslyšel jsem jediného zvuku, ani dechu, ale viděl jsem, že Holmes je několik kroků ode mne, a cítí to- též nervové rozrušení jako já. Ani sebenepatrnější paprsek světla nepro- nikal zavřenými okenicemi; seděl jsem v čiré tmě. Zvenčí k nám dolehl občas křik nočního ptáka; jednou se u našeho okna ozval hluk, připomí- nající mňoukání kočky; pardál se zřejmě volně procházel. Zdáli sem do- léhalo táhlé bití kostelních hodin, odbíjejících čtvrti. Jak dlouhá doba uplynula mezi těmi údery! Hodiny odbily jedenáct, pak jedna hodina, dvě, tři a my stále seděli, očekávající tise, co se stane. Náhle se objevilo u ventilátoru světlo.

Nekritizují Conana Doylea, ale musím ukázat, jak se u něho opa- kují nejenom syžetová schémata, ale i prvky, které je zaplňují.

Uvedu paralelu z *Ligy rudovlasých*:

Jak se čas vlekl. Pak se ukázalo, že jsme čekali, jen hodinu a čtvrt, ale tentokrát se mi zdálo, že noc se chýlí už ke konci a že brzy nastane svítá- ní. Všechny údy jsem měl zdřevěnělé, poněvadž jsem se bál, změnit svou pozici, nervy byly nanejvýš napjaty a sluch tak zostřen, že jsem slyšel ne- jen dech svých soudruhů, ale mohl jsem rozeznat i hluboké, těžké dý- chání Jonesovo od tichého, vzdechu podobnému oddechování bankov- ního ředitele. Ze svého místa za košem jsem viděl dlážky podlahy. Náhle jsem na nich spatřil paprsek světla...

V obou případech čekání (příliš obnažený případ využití meto- dy brzdící) končí pokusem o zločin.

Zločinec vypustí hada, had leze po šňůře z ventilátoru. Sher- lock Holmes bije do hada, ozve se křik.

Sherlock Holmes a jeho asistenti běží do sousedního pokoje.

Spatřili jsme strašnou podívanou. U stolu seděl doktor. Na kolenou měl bičik, který jsme ráno viděli...

Na čele měl strašný žlutý pás se skořicovými skvrnami, který těsně ob- jímá jeho hlavu. Když jsme vstoupili do pokoje, nepohnul se.

- Pás, strakatý pás - zašeptal Holmes. Náhle podivná přikrývka dok- torovy hlavy se zahýbala a z vlasů se vztyčil had.

Jak vidíte, všechna fakta se před námi shrnují. Pás se vysvětlí a nakonec se vysvětlí případ bičiku s kličkou, kterého bylo uží- váno. Uvedu analýzu Holmesovu.

- Došel jsem k zcela falešné dedukci, milý Watsone - řekl.

- Vidíte, jak nebezpečné je strojit hypotézy, nemáme-li dost základních faktů. Přítomnost cikánů blíže domu a slovo „band“, které nešťastné děv- če vyslovilo a které jsem špatně pochopil, mne uvedly na falešnou stopu. Pravděpodobně se jí podařilo zahlédnout, když rozžehla sirku, něco po- dobného pásu. Jako polehčující okolnost mohu uvést jen to, že jsem svůj prvotní předpoklad odmítl, jakmile jsem spatřil, že obyvateli prostřední- ho pokoje nehrozí nebezpečí ani ze strany okna, ani ze strany dveří. Mou pozornost ihned upoutal ventilátor a šňůra od zvonku. Objev, že zvonek nezvoní a že postel je k podlaze přišroubována, vzbudil ve mně podezře- ní, že šňůra je mostem pro něco, co prolézá otvorem a padá na postel. Myšlenka na hada mne ihned napadla, zvlášt, když jsem si vzpomněl, že

doktor si přivezl z Indie všelijaká zvířata a hady. Myšlenka upotřebit jedu, vzdorujícího chemickému rozboru, mohla napadnout jen takového chytrého, nemilosrdného člověka, který žil dlouho na Východě. Rychlé působení jedu toho druhu mělo také svou výhodu. Jen velmi bystrý vyšetřující komisař si mohl všimnouti dvou malých černých teček na místě, kde had uštkl. Pak jsem si vzpomněl, na hvězdnutí. To volal hada před úsvitem zpět, aby ho nikdo nespátlil.

Pravděpodobně ho naučil vracet se tím, že mu dával mléko. Hada dával k ventilátoru, kdykoli uznal za dobré, a byl přesvědčen, že se spustí po šňůře na postel. Celý týden by mohl uplynout, než had děvče uštkl, ale dřív nebo později se muselo stát obětí strašného plánu. Ke všem těmto důvodům jsem dospěl dřív, než jsem vstoupil do pokoje doktora Roilota. Prohlédnuv si jeho židli, přesvědčil jsem se, že často na ni stoupal, zřejmě s tím úmyslem, aby dosáhl na ventilátor. Skříň, miska s mlékem a klíčka na bičíku, rozptýlily definitivně všechny mé pochybnosti. Kovo-
vý zvuk, který miss Stonerová slyšela, pocházel pravděpodobně z toho, jak její otčím přirazil dveře skříně.

Všechny tyto prostředky jsou ovšem více méně zamaskovány - vždýt každý napsaný román nás ujišťuje o své realitě. Všichni spisovatelé mají ve zvyku stavět své vypravování proti „literatuře“. Ludmila (v Puškinově *Ruslanovi a Ludmile*) nejlí v zahradě Černomurově prostě ovoce, ale jí, porušujíc literární tradici:

Zamyslí se a začala jíst.

To se hodí ještě víc na romány detektivní, nalíčené dokumentárně.

Watson pravil:

Doprovodil jsem je na nádraží, toulal jsem se nějakou dobu ulicemi městečka, pak jsem se vrátil do hotelu, ulehl na divan a začal číst jakýsi román ve žluté obálce. Ale syžet románu byl tak nezajímavý u srovnání s hlubokým tajemstvím, do něhož jsme se snažili proniknout, a mé myšlenky tihly tolik od výmyslu ke skutečnosti, že jsem konečně odhodil knihu a oddal se úplně úvahám o událostech dnešního dne.

Jako líčidla užívá autor i jiné metody: poukaz na jiné procesy (ne na ty, o nichž jsou napsány novely) a poukaz na to, že publikování dané novely umožnil jen fakt, že ta a ta dáma umřela atd.

Avšak různost typů u Conana Doylea není velká a není jí zřejmě ani třeba, soudíme-li podle světového úspěchu spisovatelova. Z hlediska technického jsou ovšem metody novel Conana Doylea sice prostší než metody anglického románu s tajemstvím, zato však koncentrovanější.

V novele není nic než zločin a pátrání, zatímco jak Radcliffová, tak Dickens mívají vždy popisy přírody, analýzu psychologickou atd. Obraz přírody bývá u Conana Doylea velmi zřídka a připomíná spíš a podtrhuje fakt, že příroda je dobrá, ale člověk zlý.

Obecné schéma novel Conana Doylea je takové: podškrtvám jednotlivé nejdůležitější momenty.

I. Očekávání, hovor o předešlých zločinech, analýza.

II. Objevení klienta. Procesuální část novely.

III. Důkazy v novele uvedené. Nejdůležitější jsou fakta druhotná, zařazená tak, že čtenář si jich nevšimne. Zde je dán materiál pro řešení falešné.

IV. Watson dá falešný výklad důkazů.

V. Jízda na místo zločinu, velmi často ještě nespáchaného, čímž autor dosáhne účinnosti vypravování a splynutí románu zločineckého s románem detektivním. Důkazy, které jsou na místě zločinu.

VI. Státní detektiv podá falešné řešení; není-li na místě, falešné řešení podá okolí zločinu, noviny, nebo sám Sherlock Holmes.

VII. Interval je vyplněn úvahami Watsona, který nechápe, oč jde. Sherlock Holmes kouří, nebo se zabývá hudbou. Někdy spojuje fakta do skupin, nepodává definitivního vývodu.

VIII. Rozuzlení většinou neočekávané. K rozuzlení se používá velmi často spáchaného pokusu o zločin.

IX. Analýza faktů provedená Sherlockem Holmesem.

Toto schéma Conan Doyle nevytvořil, ačkoli je taky neukradl. K životu je vyvolala sama povaha věci. Srovnajme je krátce se *Zlatým chrobákem* E. A. Poea. (Věc pokládám za známou: nezná-li ji kdo, gratuluji mu k potěšení, které ho očekává při četbě dobré novely.) Sám rozeberu novelu tak, abych mu toto potěšení nekazil.

I. Expozice: popis přítele.

II. Náhodný nález dokumentu. Přítel si všímá jeho *druhé strany* (metoda obvyklá i u Sherlocka Holmesa).

III. Nevysvětlitelné chování přítele, jak o něm vypravuje černocho (Watson).

IV. Hledání pokladu. Neúspěch zaviněný černochoovou chybou (obvyklá metoda brzdění, srovnej falešné řešení!).

V. Nález pokladu.

VI. Vypravování přítele s rozborem faktů.

Každý, kdo se chce zabývat ruskou syžetovou literaturou, musí si všimnout, jak využívá Conan Doyle náznaků a jak z nich své rozuzlení buduje.

ROMÁN S TAJEMSTVÍM

Každý, kdo pracoval na hádankách, si pravděpodobně všiml, že hádanka připouští obyčejně nikoli řešení jedno, ale několik. *Hádanka není prostě paralelismus s vypuštěním druhé části paralely, ale hra s možností provést paralel několik.* To je zvláště dobře vidět na hádankách erotických. Tam je na dlani hra na vytlačení obrazu neslušného obrazem slušným. Přitom se obraz první neničí, nýbrž jen tlumí. D. Sadovnikov podotýká k hádance 102. toto:

Téměř všechny hádanky o zámku a klíči jsou velmi dvojsmyslné a některé nemohly být v tomto sborníku ani umístěny. Procento podobných hádanek je velmi velké a možno směle tvrdit, že patří mezi hádanky nejrozšířenější. Děti je řeší bez jakéhokoli ohledu; mladíci s úsměvem, ženy a dívky do ouška. Šeptány ostatně jsou jen zřídka, a to je-li hádanka taková, že je v ní vše řečeno na plná ústa, ale slova z nich jako z písniček vynechávána nejsou, jen bývá předesláno upozornění, že hádanka má nepěkné rozřešení. V základu mnohých hádanek jsou pravděpodobně představy a paralely mytické, které dnes pro ni ztratily už význam i smysl.

S tímto posledním tvrzením vůbec nesouhlasím. Z uvedených případů aspoň nutnost této hypotézy nevyplývá. Zvláštní druh hádanky je hádanka s rozřešením jediným typem hádanky Samsonovy:

„Z zžirajícího vyšel pokrm, a z silného vyšla sladkost.“ Kniha soudců, 14, 14.

Tyto hádanky řeší obyčejně jedinečný speciální předmět známý toliko tomu, jenž hádanku dává. V pohádkách bývá taková hádanka obyčejně dávána jako hádanka třetí, jako nejtěžší, nebo je